

לשון הביטול כתבו הגאונים ז"ל 222, כל חמירא איכא ברשותי דלא ידענא ביה ליהוי בטל וחשוב

כעפרא דארעא. וכן הוא בירושלמי 223. יש שפירש 224, דהא דלא עבר עליה לאחר ביטול, משום דתו ליכא עלייהו 225 תורת לחם. וכתבו התוס' דוה אינו נכוף, כי אין הדבר תלוי בדיבורו 226. ועוד, לאחר איסורו למה לא יבטל אותו 227. והעלו עיקר כפי רת"ם ז"ל 228, דמשום הפקר הוה. ואע"ג דק"ל 229 דאין הפקר אלא בפני ג', התם מדרבנן 230, דמדאורייתא אפי' בינו לבין עצמו אם מודה בדבר, וזימנין דאוקמה רבנן אדינא דאורייתא, כדאמר' פרק אלו מציאות 231, ובמס' נדרים 232 גבי ענין המודר הנאה מחבירו והיו מהלכין בדרך, וכן לבייש דאית להו שביתת כלים 233 אמרינן 234 גיגית וקדרה היכי עביד בהו דמפקיר להו בין השמשות, והכי 235 גמי אוקמינן אדינא דאורייתא. ואע"ג דהאי לישנא אינו לשון הפקר ולא מהני להפקר דעלמא 236, הכא שאני דשורה הדין אין חמצו ברשותו ועל כוונתו 237 עשאו הכתוב כאילו הוא ברשותו, ובסלוק שמסחלק ממנו חשוב כהפקר. כן פי' הרא"ה ז"ל 238.

ה'תש"א 18

א מצות יעשה מן התורה להשביח החמץ קודם זמן איסור [6] אכילו שנאמר ביום הראשון תשביחו שאור מבתכם. ומפי השמועה לסוד שהראשון זה הוא יום ארבעת עשר. ראוה לדבר זה מה שכתוב בתורה לא תשחט על חמץ דם זבחי כלומר לא תשחט הפסח ועריין החמץ קיים: ושחיטת הפסח הוא יום ארבעת עשר אחר הצות: ב ומה היא השבתה זו האמורה בתורה היא [7] שיבטלו בלבו ויחשוב אותו כעפר וישים בלבו שאין ברשותו חמץ כלל. ושכל חמץ שברשותו דרי הוא כעפר וכדבר שאין בו צורך כלל:

דף ד ע"ב. ענין ביטול חמץ זה שהוכירו בגמרא דמדאורייתא בביטול בעלמא סגי ליה. ודאי לא למעט בדיקה בלבד אמרו. אלא אפילו חמץ ידוע ונראה לפנינו נמי סגי ליה בביטול. כדאמרינן (לקמן ו, ז) במוצא גלוסקא יפיפיה ובתלמיד היושב לפני רבו ויש לו עיסה מגולגלת (לקמן ז, ה). ותנן נמי (לקמן מט, ה) וזוכר (חז"ל - דגוכרן שיש לו חמץ לפניו וביטלו אינו עובר עליו. ופירש רש"י ז"ל דכתיב תשביחו ולא כתיב תבערו, דהשבתה בלב היא.

והקשו עליו בתוספות דהא אמרינן אך חלק (שמות יב, טו) ומתכא נפקא לן איסורא מתחילת שבע ואי השבתה ביטול היא היכי מהניא לבתר איסורו הא אמרן (לקמן ו, ז) דלאו ברשותיה קאי ולא מצי מבטל ליה.

ועוד קשיא מהא דתניא (לקמן ה, ה) ר"ע אומר אינו צריך הרי הוא אומר אך ביום הראשון תשביחו שאור ומצינו הבערה שהיא אב מלאכה. אלמא תשביחו ביעור דוקא הוא ובשרפה היא ולא משתמע ביטול כלל.

לפיכך פירשו בשם ר"ת ז"ל דמה שאמרו בביטול בעלמא סגי משום דביטול היינו הפקר. ונפקא להו היתירא (לקמן ה, ז) משום שנאמר לך (שמות יג, ז) שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה כו' וזה אינו שלו. וזה דעת רבותינו הצרפתים ז"ל בביטול.

וקשה אם כן למה הוכירו כמה פעמים בכל מסכתא זו לשון ביטול. מי (סני - סני - גי' הפקר ששנו חכמים בכל מקום. ולא מישתמיט תנא למימר בחמץ הפקר ולא למימר ביטול במקום הפקר בשום מקום בעולם.

ועוד קשה לי שהביטול דבר פשוט הוא בגמרא בלא

מחלוקת דמדאורייתא בביטול בעלמא סגי ליה. ואילו בהפקר איתמר בנדרים בפרק אין בין המודר (מג, ה) דלר' יוסי הפקר כמתנה. מה מתנה עד דאתיא לרשות מקבל לא נפקא מרשות נותן אף הפקר עד דאתי לרשות וזכה לא נפיק מרשות מפקר. ולהך סברא הפקיר חמצו כל זמן שלא זכו בו גוים עובר ואיכא דאמרי (סחם) [התם (מפ, ה) - הגרי"ט] הפקר בפני שלשה הוי הפקר בפני שנים לא הוי הפקר והכא מבטלו בלבו.

ועוד ק"ל שהתירו ביטול בשבת כדתניא (לקמן ו, ה) מבטלו בלבו אחד שבת ואחד יו"ט. והלא הפקר נראה שאסור לאדם להפקיר נכסיו בשבת כענין ששינוי (גי' ט, ז) אין מקדישין ואין מעריכין ואין מחרימין גזירה משום מקח וממכר.

ועוד קשה לי ששנו חכמים ז"ל בכל מקום (לקמן מט, ה) מבטלו בלבו והפקר בפה הוא ולמה הוכירו בלבו בכאן.

ועוד אני מסתפק בענין הזה שהראשונים כולם אמרו בביטול כל חמירא דאיכא ברשותי יהא בטיל וחשיב כעפרא. ובגמרא ירושלמית (פסחים פ"ג ה"ב) נמי כלשון הזה פירשו. רב

חמץ

אלא כך אני אומר. שהביטול מועיל להוציא מתורת חמץ ולהחשיבו כעפר שאינו ראוי לאכילה. והיתר זה מדברי ר' ישמעאל הוא דאמר (לקמן ו, ז) שני דברים אינן ברשותו של אדם ועשאן הכתוב כאילו הן ברשותו. לומר דכיון שלא הקפידה תורה אלא שלא יהא חמץ שלו ברשותו ואיסורי הנאה אינן ממון ולא קרינן ביה לך בדין הוא שלא יעבור עליו בכלום. אלא שהתורה עשאתו כאילו הוא ברשותו לעבור עליו בשני לאוין מפני שדעתו עליו והוא רוצה בקיומו. לפיכך זה שהסכימה דעתו לרעת תורה ויצא לבטלו שלא יהא בו דין ממון אלא שיהא מוצא מרשותו לגמרי שוב אינו עובר עליו דלא קרינא ביה לך כיון שהוא אסור ואינו רוצה בקטמו. ולא מיבעיא לרבנן (8) אלא אפילו לדברי ר"י הגלילי (לקמן כג, ה) כיון שנתיאש ממנו מפני איסורו יצא מרשותו ואין בו דין גזל. כדאמרינן (לקמן ו, ז) בזמן שאין בעל הבית מקפיד עליהם מותרים משום גזל ופטורין מן המעשר והוה כהפקר. והכא עדיף נמי מהפקר דלא הדר איהו וכי ביה דהא שוייה כעפר (ב) ולא ניחא ליה בגויה.

ואפשר ונכון הוא לומר כדברי רש"י דנפקא לן ממדרש תשביחו. דהכי קאמר רחמנא תשביחו אותו משאור ולא יראה שאור אלא שיהא בעיניך כשרוף ותהא רואה אותו כעפר ואפר ולא תהא רוצה בקיומו. מדלא כתיב תבערו או תשרפו. שהרי בשאר איסורים ביעורן כתיב בהן * (כענין שפירש בעבודה זרה השחת שרוף וכלה (עי' מהלכות נט, ה). מכל מקום ביטול כשמו שיבטלו בלבו מתורת חמץ ואינו רוצה בקיומו. וכך הוא משמעות השבתה בכל מקום, כענין ולא תשביח מלח ברית אלהיך (ויקרא ז, יג), לא תבטל. וכן נמי משמעות שביתה, ביטול. וכן אונקלס מתרגם (שמות יב, טו) תבטלון חמירא. וזהו שאמרו בגמרא (לקמן י, ה) בפשיטות אטו בדיקת חמץ דאורייתא היא מדרבנן היא דמדאורייתא בביטול בעלמא סגי ליה, ולא מייתרא דכתוב. אלמא פשטיה דקרא בביטול הוא. ומצאתי בהלכות גדולות ז"ל וכתר דבדיק מבטל ליה דכתיב תשביחו שאור מבתכם. וזהו מדרשו של רש"י ז"ל.

ומה שהקשו רבותינו הצרפתים ז"ל מדרשינן (לקמן ה, ה) אך חלק בתשביחו. אינה קושיא. דכי אמרת נמי תבערו היאך צוה לבער אחר חצות והלא בשעת ביעורו כבר עבר עליו. אלא שיהא מבוער או מבוטל בחצות קאמר רחמנא (א).

וכן מה שהקשו מדברי ר' עקיבא (סע) מצינו הבערה שהיא אב מלאכה. אינה קושיא. דאטו ביעור לאו דאורייתא הוא. אלא

כל שמבער ודאי משבית הוא. דהכי קאמר רחמנא שיהא שאור בטל מבתכם ואין ביטול בידים אלא שריפה. ומדלא כתיב תשרופו ש"מ ביטול בפה נמי ביטול הוא. מיהו קרא ודאי בחול כתיב בזמן שאתה יכול לבערו אף בידים. ועוד דאי ביום הראשון תשביחו (שאם) [שאר - גי'] ביום טוב הוא על כרחין תשביחו בשריפה הוא. דהא אחר זמן איסורו הוא שכבר נאסר מתחילת הלילה ואין דינו אלא בשריפה. דגמרי מנותר (לקמן כו, ז) כדברי רבי יהודה. וביטול דפה לאחר איסורו לאו כלום הוא דלא ברשותיה קאי ולא מצי מבטל ליה. אלא על כרחין ביו"ט אין תשביחו אלא תבטלו אותו מן העולם בשריפה. אבל קודם זמן איסורו ביטולו בדיבור בעלמא נמי הוא שכולן ביטול הן. והיינו נמי לישנא דגמרא (סע) דקאמר תשביחו השבתתו בכל דבר שאתה יכול להשביחו וכל שמבער ודאי משבית הוא.

נמצאת אומר שלשה מיני ביעור הן שאמרה תורה שלא יראה חמץ שלנו ברשותנו. לפיכך ביערו מן העולם כגון בשריפה או שאיבדו לגמרי זהו מעולה שבהן. ביטולו בדיבור בלבד נמי יצא שאף זה יצא מתורת חמץ כיון שהוא רוצה לנהוג בו איסור שבו ואינו רוצה בקיומו והוא רואה אותו כעפר שאינו ראוי לאכילה. [והפיקרו נמי יצא כפי שיטת הירושלמי דלא קרינא ביה לך.

וכל אלו לדברי תורה. אבל מדברי סופרים הצריכו לבער לגמרי דילמא אתו למיכל מיניה. ולא עוד אלא שהחמירו בספקיו לבדוק ולאבד או למכור וליתן לגוי קודם זמנו.